

BENCÉDY JÓZSEF

JÓT S JÓL!

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XXXVI.

BENCÉDY JÓZSEF

JÓT S JÓL!

Válogatott nyelvművelő írások és műelemzések

TINTA KÖNYVKIADÓ
2004

SEGÉDKÖNYVEK A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XXXVI.

Sorozatszerkesztő

KISS GÁBOR

Szaklektor

FÁBIÁN PÁL

a nyelvtudomány doktora

A kötet megjelenését támogatta
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogram

ISSN 1419-6603

ISBN 963 7094 08 3

© Bencédy József, 2004

© TINTA Könyvkiadó, 2004

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Hidalmási Anna
Műszaki szerkesztő: Heiszer Csaba

Tartalom

Kedves Olvasó (<i>Fábián Pál</i>)	9
Felesleges és káros a nyelvművelés?	
A nyelvművelés értelme és haszna	10
Lehetséges-e a nyelvművelés?	11
„Értelmetlen, céltalan és káros” a nyelvművelés?	12
Nyelvhasználat és nyelvművelés az ezredfordulón	13
Töprengések a mai nyelvhasználatról és a nyelvművelésről	16
Változások napjaink nyelvhasználatában	20
Nyelvművelő babonák	27
Problémák a beszélt nyelv kutatásában	28
A rádióban megszólaló vendégek nyelvezete	34
A győri Kazinczy-versenyek és a nyelvtudomány	36
Áldás vagy átok?	40
A beszélt nyelv és a norma	42
A szleng és a köznyelv	45
A nyelvi, nyelvhasználati változások belső hatóerőiről	49
Nyelvünk és mi magunk az Európai Unióban	55
A szó csak szolgál	
„Változtasd meg élted!” – Válogatás a szavak közt	60
Közhelyek, sablonok	63
Közhelyek – a gondolkodás kárára	66
Közhelyeink kimeríthetetlen kútja	67
Sablonok, közhelyek	69
Töltelékelemek és a megértés	70
Határtalan – A közéleti zsargon	71
A szakszerűség csábításai	74
„Nyomul” a szleng	77
A tulaj és a nebulók	78
Stiláris meggondolások a szóhasználatban	81
Médiák?!	83
Ez már a csúcs?	85
Idegenszerűségek	88
Fároszok	89
Idegen vizeken	91
Lehet-e még fokozni? – Idegen szavak az üzleti életben	94

Fölmegy a pumpám	95
Szóképek – képzavarok	97
Képtelen képek	98
Durvaság, trágárság	100
Durvaság, trágárság a sajtóban	101
Durvaság, trágárság. Még mindig?	102
Nyelvjárási beszéd	103
Ifjúsági magazinok	105
„Miért is, miért is, miért is?” – Ismétlések	106
A Magyar szókincstár	108
Szófüzés	
„Felszítjuk az érdeklődést?”	110
Kötött szókapcsolatok	111
<i>Tyuk-tyük</i> és rokonaik	112
A tavalyi évben, a tegnapi napon és egyéb szószaporítások	113
Beszél? – Beszédet mond? – Beszédet tart?	115
Amikor a több kevesebb	117
Pontatlanságok	120
Mondatszerkesztés	
Nem elég beszélni... ..	123
Egyszerű vagy összetett mondat?	127
A tömörség határai	129
Nem lehetne érdekesebben, színesebben?	132
Az egyeztetés – Nyelvtan I.	134
Birtokos jelző vagy alany? Vagy valami más? – Nyelvtan, II.	136
A „szóragasztás” megszgyein – Nyelvtan, III.	138
Ki írta az olasz kormányfő beszédét?	140
Kicsoda, micsoda, kinek a micsodája? — „Mi mennyi”-esetek híreinkben	144
Mennyire szabad a szórend?	147
Szórendetlenségek	149
Közbevetések	152
Kétségek és vétségek a központosításban	154
Miért szép? – Műelemzések	
Berzsenyi Dániel: A közelítő tél	157
Fehér Ferenc: Hó és halál	159
Gál Sándor: Mert kellene	160
Gyulai Pál: Hadnagy uram	162
Juhász Gyula: Milyen volt... ..	163
Kosztolányi Dezső: Üllői-úti fák	165
Kányádi Sándor: Valaki jár a fák hegyén	168

Nagy László: Jönnek a harangok értem	170
Pilinszky János: Őszi vázlat	171
Szabó Lőrinc: „Nem”	173
Sánta Ferenc: Sokan voltunk	174
Kosztolányi Dezső: Őszi reggeli	176
Illyés Gyula: Alkonyi út	177
További tanulmányozásra ajánlott művek	180

Kedves Olvasó!

A társadalom és a nyelv, az egyén és a nyelv viszonya régi, ám újra meg újra fellángoló viták tárgya.

A nyelvről vallott nézetek egyik csoportja szerint a nyelv öntörvényű fejlődésének a nyelvet beszélő közösség nem tud irányt szabni; és még kevésbé képesek erre a valamely nyelvet használó egyes emberek. A régen nyelvünk minden rétegében elevenen élő szentvedő igeragozás például már csak stíluselemként bukkan föl néha mai nyelvhasználatunkban; a felújítását célzó törekvések nem jártak sikerrel.

Ezzel szemben példák hosszú sorát lehet felhozni annak igazolására, hogy a társadalom – de még egyes tagjai is – képesek a nyelvfejlődés irányának és eredményének befolyásolására. Viszonylag közeli és közismert példa lehet erre a múlt század sportnyelvújító mozgalmának sikeressége.

Bencédy Józsefnek ez a könyve, amelyet a T. Olvasó most a kezében tart, azokat a cikkeket és tanulmányokat foglalja magába, amelyeket írásai közül a szerző leginkább érdekesnek tartott arra, hogy több évtizedes pályafutásának elveit és céljait, valamint konkrét esetekben követett gyakorlati megoldásait bemutassák.

A tanulmánygyűjtemény tematikus elrendezésű. Két fő részére utal a Kazinczytól idézett cím – Jót s jól! – meg az alcím is. – Az első cikkcsoport a szerzőnek a nyelvművelés lehetőségeivel és határaival foglalkozó elemzéseit tartalmazza. – Ezt követi a nagy tömegű konkrét anyagot bemutató és vizsgáló szókészlettani fejezet „A szó csak szolgál” címmel. – A „Szófüzés” rövid fejezete a mondaton belüli kisebb egységek szerkesztési fortélyait mutatja be. – Bőséges viszont a mondatalkotás tipikus hibáival foglalkozó anyag; teljes joggal: az egyes szavak, szerkezetek végső céljukat és rendeltetésüket a mondatokban érik el; a szó a mondatok révén válik szöveggé. – A könyv utolsó, rövid fejezete „Miért szép?” címmel néhány vers- (és egy novella-) elemzést foglal magába, mégis valószínűleg ez a rész fogja leginkább elnyerni az olvasók tetszését. Ezekkel a mesteri elemzésekkel bizonyítja ugyanis Bencédy József, hogy mindaz, amiről korábban szólt (a tárgyhoz illő szóválasztás éppúgy, mint a nyelvtani helyesség) mind-mind egyetlen célt szolgál: önmagunknak, belső világunknak hű kifejezését.

A nyelv – tudjuk és tapasztaljuk – örökös változásban van. A nyelvűvelésnek (mint a nyelvudomány egyik ágának) a feladata az, hogy a nyelvben végbemenő mozgásokat ne csak figyelje, hanem értékelje is. Bencédy József azok közé a nyelvűvelők közé tartozik, akik nyelvünk történetét és jelen rendszerét egyaránt jól ismerik, alapállása, hogy gondosan mérlegelnünk kell nyelvünk árnyalatait, nyelv és gondolat összefüggését, mielőtt ítélnünk, tehát véleménye iránt teljes bizalommal lehetünk. Annál is inkább, mert Bencédy nyelvfelfogása példásan hajlékony: szívesen elfogadja az újat, de védi a régit is aszerint, hogy mit kíván nyelvi rendszerünk és a sikeres kommunikáció érdeke.

Budapest, 2003 pünkösdjén

Jó olvasást kíván:
Fábián Pál